

MEGEMLEKEZÉS

100 éve született Déri Márta

(Nagyvárad, 1918. június 6. – Budapest, 2000. július 5.)

KOVÁCS KRISTÓF

*Sárgul a jegenye,
Hullik a levele...*

DÉRI MÁRTA 1918. JÚNIUS 6-ÁN SZÜLETETT NAGYVÁRADON. Középiskolai tanulmányait követően 1935 és 1939 között Budapesten, a Pázmány Péter Tudományegyetem Természettudományi Karán tanult, vegyész oklevelét 1939-ben kapta meg. Ugyanebben az évben természettan-vegytan szakos felsőfokú és mennyiségtan alapfokú középiskolai tanári képesítést szerzett.

1938-ban egyetemi hallgatóként Buzágh Aladár professzor irányításával bekapcsolódott a kolloidkémiai kutatásokba. Az egyetem elvégzése után 1939 és 1941 között díjtalan gyakornok, majd díjtalan tanársegéd volt Grósz Gyula professzor mellett.

1940-ben kémia és fizika főtárgyakból, matematika melléktárgyból tett sikeres vizsgái után bölcsésztudományi doktorátust szerzett.

1941-ben a Nagybatony-Újlaki Egyesült Iparművek (a későbbi nagyhírű Kőbányai Porcelángyár jogelődje) kerámiaüzemében kezdett dolgozni, bekapcsolódott a nagyfrekvenciás híradástechnikai kerámiák kutatásába, majd gyártásába.

Öt éves gyakorlat után a kerámiaüzem vezetője lett, ebben a beosztásban dolgozott

1952-ig. Munkatársaival együtt több olyan kerámiai szigetelő gyártását valósították meg, amelyek akkor Európában újdonságot képviseltek. Ez az időszak meghatározta későbbi pályáját, érdeklődési körét. Üzemi munkája mellett a háborús években nehezen hozzáférhető, szegényes szakirodalom tanulmányozásával kidolgozta az Európában akkoriban újdonságnak számító, szteatit alapú nagyfrekvenciás szigetelők gyártástechnológiáját. A 2. világháború végén felrobbantott lakihegyi adótorony helyreállításához az általa kidolgozott technológiával, irányítása mellett elkészültek azok a szigetelők, amelyek a mai napig tartják a hatalmas adótoronyt. Munkáját folyamatosan tanulás és kutatás kísérte, ennek eredményeként 1951-ben a Budapesti Műszaki Egyetemen műszaki doktori oklevelet szerzett.

Az iparban eltöltött évek után 1952-től egyetemi docensi beosztásban a Budapesti Műszaki Egyetemen dolgozott. 11 évet töltött el a BME Kémiai Technológiai Tanszékén, ahol tudományos tevékenysége mellett sok időt szentelt a mérnökhallgatók oktatásának. Gondosan előkészített, kitűnően felépített előadásain mindig sok

*Évzáró tanár–diák focimeccsen
a kezdőrúgás előtt*

hallgató vett részt, gyakran olyanok is, akik csak hírből hallották, milyen remek előadó Déri Márta. A híradástechnikai kerámiák kutatásával elért eredményeiért 1953-ban megkapta a „Műszaki tudomány kandidátusa” tudományos fokozatot. Aktívan részt vett az 1956-os forradalmi eseményekben is, a Budapesti Műszaki Egyetem Forradalmi Bizottságának tagja volt.

Egyetemi oktatói, kutatói pályáját 1962-től egyetemi docensként a Veszprémi Vegyipari Egyetemen, a mai Pannon Egyetem jogelődjén folytatta. 1963-ban akadémiai doktori fokozatot szerzett, a műszaki tudomány doktora lett és még ebben az évben átvette a Szilikátkémiai Technológia tanszék vezetését. 1964-ben egyetemi tanárrá nevezték ki. A tanszékot húsz éven át, 1983-as nyugdíjba vonulásáig vezette.

Pályája során sok kitüntetést, szakmai elismerést kapott. A fonto-

sabb díjak, kitüntetések sorát 1968-ban az „Oktatásügy Kiváló Dolgozója” elismerés nyitotta. 1973-ban megkapta az „Építőipar Kiváló Dolgozója” kitüntetést. 1975-ben megkapta a „Szilikátiparért” emlékérmét és még ugyanebben az évben a MTESZ nagydíját is. A Munka Érdemrend arany fokozatát 1978-ban, a „Kiváló Munkáért” kitüntetést 1982-ben kapta meg. Nyugdíjba vonulása után 1995-ben a Veszprémi Egyetemtől megkapta a „Professor Emeritus” címet, a Magyar Tudományos Akadémiától az „MTA Eötvös József koszorú” kitüntetést.

Számos tisztséget töltött be tudományos és kulturális egyesületekben, a Magyar Tudományos Akadémia különböző bizottságaiban. 1965–69 között oktatási rektorhelyettes volt a Veszprémi Vegyipari Egyetemen. Tudományos munkássága elsősorban a kerámiákra, azon belül a műszaki kerámiákra terjedt ki. Úttörő jelentőségű munkát végzett a szilikátok termikus stabilitásának vizsgálata terén. Tudományos eredményeit közvetlenül hasznosította az egyetemi képzésben. Kiemelkedő eredményeket ért el a híradástechnikai kerámiák, ferroelektromos anyagok kutatásában.

Legjelentősebb – angolul is kiadott – munkája a „Seignette-elektromos kerámiai anyagok” című monográfia (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963). A Seignette-sóról (kálium-nátrium-tartarátról) tudni kell, hogy először a franciaországi La Rochelleben élő Pierre Seignette állította elő 1675-ben. Ezért nevezik Seignette-sónak, vagy Rochelle-sónak. A kristályszerkezetéből adódó spontán polarizációja révén dielektromos doménékből áll, piezoelektromos tulajdonságú. Kezdetben ezeket az anyagokat Seignette-elektromos anyagoknak nevezték és csak később terjedt el a ferroelektromos elnevezés, az ugyancsak doménes szerkezetű ferromágneses anyagok analógiájára.

A száraz tények, életrajzi adatok mögött ott az ember. Ahogy a Déli-pályaudvaron az apró, de mégis erőt sugárzó asszony, hatalmas hátizsákjával Veszprémbe indult, a legnagyobb télben is szoknyában, bakancsbal a lábán...

Abban a szerencsében volt részem, hogy fiatal pályakezdő gyakornokként az ő irányítása alatt ismerkedtem meg a ferroelektromos kerámiákkal, a perovszkitokkal. A sors vagy talán a tudomány spirális fejlődése az oka, de manapság ismét perovszkitokkal foglalkozom, a perovszkit szerkezetű napelemek szerte a világon sok kutató fantáziáját megmozgatták és ebből az egyre gyorsuló folyamatból mi sem maradhatunk ki.

A nyolcvanadik születésnapján tartott előadásában Seneca szavait idézte: Docendo discimus. Tanulva tanítani. Ez volt jellemző rá egész életében, gyermekkorától kezdve tanított és tanult, és ami ennél is több: nevelt.

Olyan ember volt, akinek nem volt ellensége, akit mindenki szeretett és tisztelt. Sohasem láttam mérgesnek, nem veszekedett senkivel. Miért szerette mindenki Déri Mártát? Kedves, közvetlen személyisége, vagy talán a szűkebb szakmán túlmutató, széles körű műveltsége és intelligenciája? Ma már meggyőződésem, hogy mindezen

tulajdonságok együttese volt az, ami észrevétlenül megragadta a körülötte élők, tanítványok, kollégák lelkét.

Az egyetem hírnevét kétségkívül a 20 század hatvanas, hetvenes éveit alapozták meg. Ebben az időszakban Déri Márta mellett egyetemünkön világhírű, iskolateremtő professzorok tanítottak. A teljesség igénye nélkül néhány név: Polinszky Károly, Fejes Tóth László, Pungor Ernő, Nemezc Ernő, Halász Aurél, Inczedy János, Straub Gyula, Bodor Endre, Benedek Pál, László Antal és még sokan mások. Ők majdnem minden este közösen vacsoráztak az egyetemi menzán és annyira szívügyüknek tekintették az egyetem sorsát, hogy ezeken a vacsorákon a beszélgetés szinte mindig egyetemi ügyekről szólt. Sokszor a vacsora közben születtek meg azok a stratégiai döntések, amelyek meghatározták, pozitív irányban befolyásolták az egyetem jövőjét.

Nem voltak vér szerinti gyermekei, de egykori diákjainak népes tábora büszkén vallhatja magát Déri Márta lelki gyermekeinek. A jó szülőhöz hasonlóan példával nevelt, tanultunk tőle emberséget, tisztességet, helytállást, becsületet, de ugyanígy megtanított bennünket a természet, az állatok, növények szeretetére, tiszteletére is. Egyszer annyira megsajnálta egy a tanszéki szobájába tévedt egeret, hogy sajtot hozott neki az ABC-ből. Akkor terjedt el az a mondása – tanszéki keretekre aktualizálva – miszerint távolléte alatt mi, az otthon maradó egerek cincogunk.

A felejthetetlen tanszéki kirándulások alatt sokat mesélt, és nem csak a szűkebb szilikátos szakmáról. Tanítványait olyan gondolkodásmódra tanította, amivel a világ minden részén becsülettel helytálltak és helytállnak ma is. Az egykori tanítványok újságírótól tanárig, gyárigazgatótól politikusig sokféle pályát, változatos életutat jártak be, de bárhová is sodorta őket az élet, megőrizték Déri Márta szellemiségét, az általa kialakított, kívülállók által irigyelt tanszéki légkört. A tanszéki karácsonyok, évszázad összejövetelek felejthetetlen hangulatát csak a tanszéki kirándulások múlták fölül. Ilyenkor az esti borozgatás közben az éneklés fénypontja Déri Márta kedvenc nótája, a „Sárgul a jegénye, hullik a levele...” volt.

Ehhez kapcsolódik egy vidám történet: Déri Márta professzorasszony, mindenki Márta nénije igen „forróvérű” volt. Az idézőjeles szót most nem átvitt, hanem szó szerinti értelemben kell venni: Márta néni sosem fázott, mindig melege volt; tanszéki szobájában a radiátorokat elzárta és még a legnagyobb hidegben is nyitva volt az ablak. És ha valami normálisan fűtött helyiségben volt kénytelen ülni (pl. egyetemi tanácsülésen, kongresszuson, konferencián), utána mindig sopánkodott: – Elevenen megsütnek minket, ez már majdnem máglya stb. Nos, 1969-ben a szokásos tanszéki kirándulás októberre esett; a BÉlapátfalvai Cementgyár technológiáját tanulmányozta a társaság. Az egri diákszállóban volt a szállás, eléggé spártai: a hálósobák összes bútorzata emeletes ágyakból állt. Mindehhez hozzájárult, hogy a fűtés sem működött – s mivel kint eléggé hűvös volt az idő, bizony szegény hallgatónak nem

Déri Márta utolsó ...

volt elég a rendelkezésre bocsátott takaró, minden göncüket (kabát, pulóver) magukra rakták, hogy az éjszaka folyamán meg ne fagyjanak. Márta néninek nem voltak ilyen gondjai: vidáman beszélgetett erről-arról a lányokkal s mikor azok a hidegre panaszkodtak, azzal ütötte el: Szibériában, amikor megfagy a higany a hőmérőben, az hideg. Ami itt van, az legfeljebb hűvös, és ez a jó! Az éjszaka nyugodtan telt, bár Márta néni nem aludt jól: túl melege volt, s ebben a többiek vacogó foga sem zavarta. Végül döntött: így nem lehet pihenni; nosza, kinyitni az ablakot – s ettől kezdve már aludt, mint a tej. Kipihenve, vidáman ébredt, mialatt a többiek gémberedetten próbáltak magukba lelket verni. Hamarosan kiderült, mi a szokatlan hideg oka: a nyitott ablak!. Az egyik lány észrevette és nagyot kiáltott: – Ki az ördög nyitotta ki az ablakot? Csak mikor Márta néni szemébe nézett, akkor jött rá a válaszra, mert abból két dolgot lehetett kiolvasni: 1. Nem örülök, ha hallgatóim ördögnek neveznek! 2. Puhányok vagytok!

Nagyszerű előadásait mindannyian élvezték. Csak a hozzá hasonló nagy tudósok képesek arra, hogy a bonyolult dolgokat is egyszerűen, jól érthető és megjegyezhető módon megmagyarázzák. Sokan őrzik és használják ma is azokat a jegyzeteket, amiket az ő óráin készítettek.

Munkamódszere, mint általában az iskolát alapító tudósoké, eltérő volt a megszokottól. Munkatársainak csak a feladatot osztotta ki, megvárta az önálló kezdemé-

nyezéseket és az első biztató eredményeket. A tudományos beszámoló sokszor zajlott olyan keretben, hogy a kutatótársban csak utólag tudatosodott a baráti beszélgetésbe beültetett tudományos mag.

A mérnökök továbbképzésének elhivatott papnöje volt. 1950 óta rendszeresen, tematikusan felépített előadásokat tartott a Szilikátkémiai Tudományos Egyesületben.

20 éven át a Szilikátkémiai Tanszék élén állva felnevelte azt a szilikátos nemzedéket, akik évtizedeken át a hazai és külföldi szilikátipari vállalatokat irányították, a kutatóintézetekben tevékenykedtek a nem Veszprémben végzett kollégáikkal együtt. Termékeny talajba hullott a mag, azóta már egy újabb generáció is felnőtt, ugyanazokat a szakmai és erkölcsi alapelveket követve.

Oktatási rektorhelyettesként mindig a diákok pártján állt. Tudtuk jól, hogy számíthatunk rá, mindig segített a nehéz helyzetekben. Egykori diákjai közül sokan ma is emlegetik az 1972-es diplomaátadón mondott búcsúztató beszédét, amiben egyfajta munkahelyi tízparancsolatot adott át a pályakezdő mérnököknek.

Volt diákjaival végzésük után is szoros kapcsolatot tartott. Csillebérci háza, a híres Dokodémia (a három barát, Domony, Koncz és Déri nevének első néhány betűjéből) legendás találkozóhely volt, ahová mindig, akár hívás nélkül is elmehettünk tanácsért, segítségért, jó szóért, biztatásért. Képletesen szólva senki sem távozott tőle üres kézzel, üres szívvel. Az ilyen zárandokhelyek gazdája nagyon bölcs és nagyon jó ember kellett hogy legyen.

A szigorú szabályok szerinti, kitartó és következetes szakmai munka mellett nagyon szeretett kirándulni, túrázni. Az egyetem nyári szünetének ideje alatt barátaival mindig elment egy hosszú, gyakran több mint egy hónapos vízitúrára a hazai folyók valamelyikén. Azt szoktuk mondani róla, hogy személyesen ismerte a löszfalakban fészkelő gyurgyalagokat, a vizek fölött cikázó fecskéket is.

Sok évtizeden át hagyomány volt, hogy minden év első vasárnapján a Dokodémiában összegyűltek azt egykori tanítványok, kollégák, barátok, esetenként kétszáznál is többen. A társaság Budán – rendszerint a Déli pályaudvar környékén – gyülekezett és onnan tömött sorokban gyalog ment fel Csillebércre. Az 1960-as évek végén, a „Prágai Tavaszt” követő évben a rendőrség különösen kényes volt az ilyesmire és szét akarták oszlatni a „tüntetőket”. Hosszas magyarázkodás után – különösen azért, mert a csapatban gyárigazgatók, párttitkárok is voltak – mindenkit továbbengedtek, sőt a forgalmasabb keresztezésekben még biztosították is az áthaladást. A társaság a csillebérci ház kertjében, a szabadban krampampulit főzött, flekkent süttött és ápolta a barátságot, örült az újbóli találkozásnak. Olyan kapcsolati tőke volt ez, amire nyugodtan építhettünk. Szállóigévé vált a meghívó jelmondata: „Ha jössztek, lesztek, ha hoztok, esztek!”

Később – nyugdíjba vonulása után – eladta csillebérci házát és Érdre költözött,

az érdi ház neve a tulajdonos humorát bizonyítva „Casa Nova” lett. A január első vasárnapja külön meghívó nélkül is biztos pont volt. Déri Márta otthona valóságos zarándokhelyé vált, mindig megjelentek azok a jóbarátok, akik fontosnak tartották, hogy ápolják a hagyományokat és a „szilikátos szívet”.

A tanszék Déri Márta halála után is életben tartotta ezt a hagyományt. Az évet indító találkozók sora ma már a tanszéken folytatódik ugyanúgy január első vasárnapján, ugyanolyan jó hangulatban.

Örökre emlékeztetések maradnak, immár klasszikusok Déri Márta versei. Minden jeles alkalomra írt verset. Nem tartotta magát költőnek, inkább azt mondta, hogy afféle rímfaragó. Példának álljon itt egy 1965-ben írt versének részlete:

„Évek és hónapok, múltó hetek, napok...
Szárnyaló ünnepek, munkás hétköznapiok...
Ebből áll az élet. És ki ezt belátja,
Belső egyensúlyát bizton megtalálja,
Önnön erejéhez méri az életet,
S tudja megbecsülni a boldog perceket.”

Ő megtalálta a maga belső egyensúlyát. Epiktétosz Kézikönyvecskéjében azt írja, hogy a kiegyensúlyozott ember súlypontja saját magán belül van, az értékrendje nem függ mások megítélésétől. Neki sikerült megvalósítani ezt az egyensúlyt.

2000-ben egy balesetet követően kórházba került, felépült, de röviddel később a szövődmények következtében 2000. július 5-én elment közülünk.

Az emléke, jellegzetes gesztusai, mondatai tovább élnek velünk. Büszkék vagyunk arra, hogy tanítványai, munkatársai lehettünk.